
Küresel Isınmaya Uyum Sağlama Konusunda Piyasa Kurumlarının Rolü^o

Julian Morris^{oo}

Küresel ısınmayla ilgili kamusal tartışma, insanlığın, felâketi önlemek için sera gazları emisyonlarını azaltması gerektiğini ileri süren bireyler ve grupların egemenliği altındadır. Ne var ki, böyle bir tedavi, pekâlâ hastalıktan daha kötü olabilir. Yine de hemen şimdi, hem insanların bugün karşılaştıkları sorunları hem de gelecekte iklim değişikliğinden kaynaklanabilecek başka sorunların büyüklüğünü azaltmak için yapılabilecek şeyler var.

İklim –hâkim hava– çok sayıda insan için temel bir sorundur. İnsanlar hava çok sıcak veya soğuk olduğunda ölür ya da zarar görür. Tarımsal verimlilik de hem donmalardan hem de uzun dönemli yüksek sıcaklıkların kötü yönde etkilenmektedir. Aynı zamanda kuraklıklar, seller ve fırtınalar, çeşitli olumsuz etkilere sahiptir.

İklim herkesi etkilemekle beraber yeni şartlara daha zor intibak eden yoksulları fevkalade etkiler. Zenginler, verimli ısıtma ve soğutma sistemlerine sahip sağlam binalar inşa ederek iklimin doğrudan etkileri sınırlandırabilirler. Ayrıca, olumsuz etkilerden daha hızlı bir şekilde kaçınmalarını mümkün kılan medya ve iletişim sistemleri sayesinde geliştirilen daha iyi uyarı sistemleri için daha yaygın

^o“The Role of Market Institutions in Enabling Adaptation to Climate Change”, *Reason Roundtable: Global Warming and Potential Policy Solutions*, http://www.reason.org/commentaries/morris_20060907.shtml, (07.06.2007).

^{oo} Julian Morris is Uluslararası Politika Ağında üst düzey idaresi ve Buckingham Üniversitesinde misafir profesördür.

bir erişime sahiptirler. Bu yüzden, eğer yoksullar fakirlikten kurtulabilseydiler, –hem şimdi hem de gelecekte– iklimin olumsuz etkilerine daha az maruz kalırlardı.

Bazı felâket tellalları, iklim değişikliğinin beraberinde getirdiği deniz seviyelerinin hızlı yükselmelerinin alçak yerlerde sellerin yaşanmasına ve çok sayıda insanın yer değiştirmelerine sebep olacağını iddia ederler.

Yabancı düşmanları, barbarların kapılarda oldukları hayalini uyandırırılar. Bangladeş, hassaten riskli bir ülke olarak takdim edilir; çünkü bu ülkede yaşayan 130 milyon insan, aralıklı olarak yoğun sellere ve diğer şiddetli hava olaylarına maruz kalan su seviyesine yakın bir deltada yaşamlarını sürdürmektedir. Ama küresel ısınma, Bangladeş için gerçek bir tehdit midir? Onu, nüfusunun çoğu deniz seviyesinin altında yaşayan ve toplam nüfusu 11 milyon olan –ve 1953 yılından buyana henüz bir taşkınla karşılaşmamış– Hollanda’yla karşılaştırınız!

Bangladeş, Hollanda’yla karşılaştırıldığında, taşkından dolayı niçin daha fazla insan yaşamının kaybı ve iktisadî kayıplarla karşılaşma riski altındadır? Cevap açıktır: Hollanda, üç yüz yılı aşkın bir süreden buyana liberal demokrasiyle yönetilmiş ve bu dönemde az veya çok sürekli bir iktisadî büyümeden fayda sağlamıştır. Buna karşın Bangladeş, 1971’de bağımsızlığına kavuşmadan önce, ardı ardına baskıcı toprak sahipleri (*landlords*) -Moğollar, İngilizler ve Pakistanlılar- tarafından idare edildi. Bağımsızlıktan sonra da bir dizi baskıcı ve/veya yetersiz seçilmiş görevliler tarafından idare edilmiştir. Sonuç olarak milyonlarca dolar dış “yardım” a rağmen (belki de kısmen bu sebeple), Bangladeşlilerin önemli bir bölümü, kendi yakın çevresini kontrol edemez halde, yoksul ve vatandaşlık haklarından mahrum olarak varlığını sürdürmektedir. Bu yüzden, Hollandalıların toprağı kurutmak ve taşkına mani olmak için artan oranda karmaşık ve etkili önlemler almış olmalarına karşın, Bangladeş’in sorumsuz idarecileri vergileri ve dış yardımları taşkından korunmaya yatırım yapmak yerine kendi siyasî amaçlarını geliştirecek projeler için boş yere harcamışlardır.

Küresel ısınmanın iddia edilen başka bir sonucu, taşıyıcı kaynaklı ve bakteri hastalıklarının yayılmasıdır. Genel olarak iklim gibi, bu hastalıklar bugün zaten bir sorundur ve zenginlerden çok yoksulları etkilemektedir. Sıtma ve dang [şiddetli eklem ve adale ağrıları veren sıcak ülkelere özgü bulaşıcı bir hastalık, ç.n.] gibi taşıyıcı kaynaklı hastalıklar, esas itibariyle yoksulluk hastalıklarıdır. Pek çok zengin ülke bir zamanlar, bugün yoksul ülkelerde görülenlere benzer seviyede taşıyıcı kaynaklı hastalıklara ev sahipliği yapmıştı. 14. yüzyılda Avrupa nüfusunun üçte biri, orta çağların lağımalarında yaşayan fareler üzerinde serpilip büyüyen pireler yoluyla yayılan Kara Ölümden dolayı öldü.

Bugün, her yıl bir ilâ üç milyon arasında insan, sıtmadan hayatını kaybetmektedir. Benzer bir sayıda insan, ishalin bir sonucu olarak susuzluktan ölmektedir. Ve yaklaşık olarak iki milyon insan, her yıl, kısmen ev içi hava kirliliğinden

kaynaklanan solunum yolu enfeksiyonlarından hayata veda etmektedir. Toplamı altı milyona ulaşan bu ölümlerin pek çoğu, engellenebilir ölümlerdendir. Zengin ülkeler, (böcek ilaçlarının kullanımı gibi) çevresel müdahalelerden (eve su bağlama ve arıtma gibi), su temininin iyileştirilmesinden ve sağlık sistemlerinden, (yüksek gerilim besleme ağı [*grid*] elektriği de dahil) iyileştirilmiş enerji dağıtım sistemlerinden, (yetersiz beslenmeyi önemli ölçüde düşürmüş olan) geliştirilmiş tarımdan ve ilaç ile tıp alanındaki gelişmelerden oluşan bir bileşim sayesinde bu tür hastalıkları geniş ölçüde ortadan kaldırmıştır.

Tabii ki, iklim değişikliğiyle ilgili ileri sürülen başka tehditler de vardır. Ama bunların önemli bir bölümü, aslında, bugünkü sorunların uzantılarından ibarettir. Örneğin, dünyanın biyolojik çeşitliliğinin yok olma tehdidi altında olduğu iddia edilmektedir. Yine, küresel düzeyde biyolojik çeşitlilik kaybının esas sebebi, beşerî kullanımlar, özellikle de tarım için habitatın değiştirilmesidir. Bir taraftan, iklimde gelecekte yaşanacak değişiklikler (olumlu veya olumsuz bir şekilde) biyolojik çeşitliliği etkileyebilir; ama diğer taraftan, habitatı daha sürdürülebilir bir şekilde kullanmaları için insanların teşviklerini iyileştirmekle çok daha önemli bir değişiklik gündeme gelebilir.

Bunun olması insanların, biyolojik çeşitliliğin bulunduğu toprakları başka kullanımlar için değiştirme doğrultusunda çok daha az teşvike sahip olmalarına bağlıdır. Ne var ki, gıda üretimini artırmak için devam eden bir baskı var olacaktır; çünkü, çok sayıda insan besleyici bir diyet arayacaktır. Bu yüzden, eğer vahşî toprakların dönüştürülme oranlarının düşürülmesi gerekiyorsa, insanlar daha uygun bir şekilde tarım yapabilmelidir. Ayrıca, eğer biyolojik çeşitliliğin var olduğu topraklarda yaşayan insanlar kendi topraklarındaki yaban hayatının mülkiyeti yoluyla korumadan fayda sağlayabilselerdi, yaban hayatını bir baş belası veya bu tarz bir şey olarak görmeleri ve dolayısıyla yok edilmesi gereken bir şey şeklinde değerlendirmeleri ihtimali daha az olurdu.

Genel olarak, iklim değişikliğinin potansiyel olumsuz yönlerine karşı insanların göreceği zararı azaltmak için en iyi politika, insanları zengin hale getirerek bu sayede onların güç yetirebildikleri bütün önlemlerden istifade etmektir. Ama bu temiz ve yeşil büyümeye ne rehberlik edecek? Kanıtların önemli bir bölümü göstermektedir ki, asıl mesele, toplumun uygun “kurumlar” vasıtasıyla idare edilmesidir. Kurumlar, insanların içinde eylemde buldukları ve etkileşim içine girdikleri çerçevedir –kurallardır, geleneklerdir, normlardır ve insanları birbirine bağlayan ve insan davranışı için sınırlar olarak işlev gören kanunlardır.

Ve sürdürülebilir kalkınmaya daha fazla yardımcı olan kurumlar, özgür toplumun kurumlarıdır –mülkiyet haklarıdır, sözleşmelerdir ve hukukun üstünlüğüdür (bu konuda daha fazla bilgi için bkz. <http://www.sdnetwork.net>). Bu kurumlar, belirsizlikle karşılaşınca esnekliği güçlendirerek uyarlamayı mümkün kılar. Böyle kurumların yokluğu, yoksulluğa ve genel olarak değişim karşısında incinebilirliğe sebep olur.

İyi tanımlanmış, kolayca uygulamaya konulabilir ve transfer edilebilir mülkiyet hakları, sermayedir: Bunlar insanlara, sahip oldukları toprakları ve (vahşî hayat gibi) diğer kaynaklarında yatırım yapmaları için teşvik sunar ve ödünç almaları karşılığında değerli bir şey (*asset*) sunarlar; böylece, bu kimseler müteşebbisler haline gelebilirler. Aynı şekilde, insanlar, mülkiyet sahipliği yoluyla yaptıkları yatırımlardan fayda sağlayabildikleri zaman, yeni teknolojiler bulmak için teşviklere sahip olurlar.

Sözleşme özgürlüğü, hem sözleşme yapma –bir kimsenin istediği anlaşmaları yapma, adil ve basit yönteme ilişkin kurallara tâbi olma– hem de sözleşme yapmaktan kaçınma –başkalarının kararlarıyla bağımlı olmama– özgürlüğünü ihtiva etmektedir. Sözleşme özgürlüğü, başkalarıyla ortaklık kurma özgürlüğünün önemli bir parçasıdır; işlem yapma –mülkiyet satın alma ve satma– özgürlüğünü içerir ve bu yönüyle açık bir şekilde tanımlanmış ve kolayca hayata geçirilebilir mülkiyet haklarının önemli bir parçasıdır.

Sözleşmeler ve mülkiyet hakları, piyasaların işlev görmesini destekler. Sözleşmeden vazgeçme özgürlüğü, diğerlerini, mübadeleye giren bir kimsenin hakkına müdahale etmeye girişmekten alıkoyar. Sözleşme yapma özgürlüğü de insanların anlaşmalarla kendilerini bağlamalarını mümkün kılar ve bu sayede daha fazla hukukî belirlilik sağlar. Bu, sırası gelince, insanların ticaret ve yatırıma girmelerini teşvik eder. Hayata geçirilebilir mülkiyet hakları ve sözleşmelerle güçlendirilen çiftçi, bir tüccar haline gelir.

Son olarak, bağımsız ve adil bir yargı sistemiyle tahkim edilmiş hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının sözleşmeler ile demokratik ve özgür bir toplumla ilişkili özgürlüklerin, bu toplumun bütün üyeleri için kabul edilmesini, saygı görmesini ve hayata aktarılmasını garanti altına almak için gereklidir. Hukukun üstünlüğünün olmaması –yani, siyasetçilerin, bürokratların ve memurların takdir hakkıyla yetkilendirilmesi– rüşvete ve yolsuzluğa bir davetiyedir. Bu durumda ekonomi ve girişimcilikle ilgili faaliyet, bu faaliyetin tüketicilere, topluma ve çevreye faydalarından ziyade sırf siyasî manevralara bağımlı hale gelir.

Yoksul ülkeler tarafından özgür toplumun kurumlarının kabulü, daha dinamik, rekabetçi ve girişimci ekonomilere yol açacaktır. Rekabet eden üreticiler, daha düşük bir maliyet ama daha iyi mallarla tüketicileri tatmin etmeye uğraşacaklardır. Maliyetleri düşürme isteği/dürtüsü, tüketicileri daha az kaynak tüketen teknolojileri icat etmeye ve kullanmaya sevk edecektir. Kendi zenginliğini kontrol eden tüketiciler, işletilmesi gaz veya elektrik gibi daha az kaynağı gerektiren malları edinmek için bir teşvike sahip olacaklardır. Aynı zamanda, bu zenginlik çemberinden kaynaklanan geniş arzlar, çevresel hoşlukların (*amenities*) güçlendirilmesine ve kirliliğin engellenmesine hasredilebilecektir.

Bu, hakikaten, şuan görece olarak zengin olan ülkelerdeki modeldir. Olması muhtemel olan şeylerden bazıları şunlardır:

1. Daha iyi su ve kanalizasyon idaresi güvenli içme suyuna erişimin güçlendirilmesi; ishal ve benzeri hastalıklardan kaynaklanan ölümlerin ve durgun suda beslenen böceklerle bulaşan hastalık sıklığının azalması.

2. Daha iyi eğitim ve bilgiye ulaşım; uygun olmayan sağlık şartlarıyla bağlantılı ve cinsel yollarla bulaşan hastalıkların azalması; yeni teknolojilere erişim kapasitesinin güçlendirilmesi.

3. Enerji ile –buzdolabı, klima ve daha verimli binalar gibi- hayatı iyileştiren diğer teknolojilerin güç yetirilebilir/satın alınabilir, güvenilir ve daha temiz biçimlerine erişimin kolaylaşması.

4. Çevresel koruma ile doğal kaynakların korunması alanındaki iyileşmeler.

5. Yeni enerji, inşaat, ulaşım, gıda üretimi, ısıtma ve soğutma teknolojileriyle ilgili araştırma ve geliştirme.

6. İktisadî farklılaşma ve daha yüksek gelirler (insanların emeği daha değerli hale geldiği için, çok daha az sayıda insan –tarım gibi- daha az değerli iktisadî faaliyetlere girişmektedir.)

Özet olarak, özgür toplumun kurumlarının evrensel kabulü, hem şimdi hem de gelecekte değişime karşı daha iyi uyarlamayı mümkün kılacaktır; ayrıca, eğer gelecekte belli bir noktada –ister insan kaynaklı, isterse (iklim değişimi de dahil) başka bir şekilde olsun- gerçek bir felâket ufukta gözüktüğünde, insanlığın onunla yüzleşmesi için daha iyi bir konumda olmasını garanti edecektir.

Çeviren: Yusuf Şahin